

Håkan Arvidsson och Lennart Berntson

## ***Om Kommunistiska internationalen***

Utdrag ur *Makten, Socialismen och Demokratien* (1980), s 128-148

Efter bokutdraget följer kritiska kommentarer. Detta är bl a föranlett av att de två författarna tidigare skrivit en annan Komintern-historik, som skiljer sig i flera avseenden från den föreliggande, men viktigare är att deras ”boksut” innehåller flera svagheter och felaktigheter.

MF (10/9 2020)

### ***Demokratiskt genombrott i väst***

Inom den tyska socialdemokratien och inom Andra internationalen överhuvudtaget blev demokratin — kampen för rösträtt, för parlamentarism och för organisationsfrihet — mycket tidigt den dominerande kampformen, och de demokratiska parollerna fördes fram som arbetarrörelsens politiska huvudkrav. Man kan t o m säga, att för arbetarklassen och de folkliga massorna överhuvud blev under denna period demokratin som begrepp och som social vision synonymt med socialism och marxism. Mot kraven på demokratiska rättigheter stod länge som ett oöverstigligt hinder — en brett sammanfogad borgerlig överhet bestående av industrikapitalister, stora jordägare, statsbyråkratin, kyrkan och de konservativa politiska partierna. Inte desto mindre var dessa krafter på reträtten före första världskrigets utbrott.

Åren kring första världskrigets slut kom i Västeuropa att medföra det *avgörande genombrottet för den politiska demokratin*. Inom ramen för den borgerliga samhällsordningen och under intryck av den ryska revolutionen fick arbetarklassen en vidgad rörelsefrihet i länder som Tyskland, England, Österrike, Tjeckoslovakien, Belgien, Holland och Sverige. I Frankrike, Danmark och Norge hade motsvarande förändringar inträffat före eller under kriget. Den politiska demokratiseringen led dock av vissa viktiga begränsningar. Den mest betydelsefulla av dessa var givetvis att den varken berörde den borgerliga statsapparatusens klasskaraktär eller de kapitalistiska produktionsförhållandena. Men inte ens inom ramen för den borgerliga författningen rörde det sig om någon slutgiltig seger. Först och främst av den anledningen att kvinnorna i flera av de ifrågavarande länderna fortsatt var berövade sin rösträtt.

Det demokratiska genombrottet var på intet sätt någon fredlig process: inbördeskrig i Finland, uppror i Tyskland, rådsrepublik i Ungern, arbetarråd i Norditaliens städer. I hela Europa övergick kriget i våldsamma sociala och politiska klasskonflikter.

Inte i något av Västeuropas länder lyckades det emellertid för den revolutionära delen av arbetarrörelsen att driva utvecklingen fram till en socialistisk revolution. I denna mening slutade den eruption som skakat de flesta av Europas borgerliga samhällen i nederlag. Men som alla historiska vändpunkter har också omvälvningarna 1917-19 en mångsidig natur. Med tanke på den dominerande plats demokratiseringen intagit i den samlade arbetarrörelsens strävanden måste det politiska genombrottet, i kombination med arbetarnas förbättrade sociala läge (t ex införandet av 8-timmars arbetsdag), också uppfattas som en *avgörande historisk framryckning*. Arbetarrörelsen hade visserligen inte störtat den borgerliga makten, men dess uppror i förening med krigets demoraliserande inverkan på de härskande skikten hade framtvingat en förskjutning av kamp- och styrkeförhållandet. Bourgeoisin kunde inte längre enbart dominera och exploatera. Den måste också förhandla och kompromissa och framför allt göra reella eftergifter.

Också demokratiseringen av den borgerliga statens representativa institutioner hade en dubbelsidig politisk karaktär. Samtidigt som den allmänna rösträtten öppnade möjligheter för ett folkligt inflytande på den politiska styrelsen, medförde den också en stabilisering av den

existerande borgerliga samhällsordningen.

### ***Den ryska revolutionens följder***

Den politiska demokratiseringen i ett antal västeuropeiska industriländer sammanföll i tiden med en händelse vars historiska betydelse skulle komma att överskugga skeendet i väst. I oktober 1917 lyckades den ryska arbetarklassen, stödd på bondemassorna, med vad dess motsvarighet i väst hade misslyckats

med, nämligen att genomföra historiens första socialistiska revolution. I ett slag lyftes en ganska isolerad och betydelselös minoritetsriktning inom Andra internationalen fram på den världshistoriska scenen. Den revolutionära kritiken av och oppositionen mot socialdemokratins utveckling och politik fick plötsligt en fast och mycket precis grundval. Den socialistiska revolutionen framstod inte längre som en världsfrånvärd dröm, en utopi, utan som en närvarande realitet, och den socialdemokratiska politiken hade fått en rivaliserande riktning som kunde peka på ett framgångsrikt revolutionärt exempel som alternativ till reformismen.

Samtidigt som krigsslutets sociala och politiska omvälvningar slog de traditionella maktförhållandena i Europa över ända — både inrikespolitiskt och utrikespolitiskt — rymde det också en historisk paradox, med ödesdigra konsekvenser för den europeiska socialismen. I det land där den socialistiska revolutionen var minst väntad kom den först att segra, och i de länder där den enligt alla förväntningar borde ha inträffat uteblev den.

Denna paradoxala vändning i den världspolitiska utvecklingen fick den omedelbara konsekvensen att leninismen som teoretisk doktrin och organisatorisk princip kunde genomföra ett formligt segertåg inom den västeuropeiska arbetarrörelsens radikala flygel. Den revolutionära segern i Ryssland gav bolsjevikerna en prestige och ett inflytande som tidigare hade varit alldeles otänkbart. Deras för Rysslands specifika förutsättningar anpassade revolutionsteori och organisationsformer kom att betraktas som nyckeln till den framgångsrika socialistiska revolutionen också av den västeuropeiska vänstern. Den tendensen förstärktes dessutom av, att de revolutionära uppsving som ägde rum i väst — i Tyskland, Finland och Ungern inte kunde föras till någon avgörande och bestående seger för socialismens krafter. Genomgående kom dessa misslyckade försök att ses som uttryck för den teoretiska och organisatoriska svagheten hos Västeuropas revolutionära vänster.

### ***Strategin under mellankrigstiden***

Sprängningen av den internationella arbetarrörelsen utlöstes av första världskrigets utbrott, men det vara bara den akuta anledningen till splittringen. I själva verket hade rörelsen sedan länge varit kluven i olika strömningar. De viktigaste av dessa var naturligtvis den reformistiska och den revolutionära. Oenigheten mellan dessa båda tendenser hade dock kunna; överbryggas genom organisatoriska kompromisser och inte minst genom den kautskyanska Marxtolkningen, som hade den förtjänsten eller nackdelen att den gav visst stöd åt båda riktningarna; historiefilosofiskt hävdade den revolutionens nödvändighet vid övergången från ett produktionssätt till ett annat, men på det strategiska planet opererade den bort den revolutionära handlingen som ett överflödigt hantverk.

Den brytning som inleddes med krigsutbrottet och som sedan accelererade genom ryska revolutionen och de häftiga klasstriderna i samband med krigsslutet antog genom dessa traumatiska tidshändelser en oförsonlig karaktär. Denna oförsonlighet underströks ytterligare av att de båda huvudriktningar som utkristalliserades blev förankrade i två vitt skilda samhällstyper. Den revolutionära vänstern band sin politiska utveckling till den ryska revolutionen och den sovjetiska statens framtid, medan den socialdemokratiska reformismen definitivt lät sig integreras i Västeuropas borgerliga samhällen. Det råder i dag knappast någon tvekan om att anknytningen till Sovjetunionen fick olyckliga politiska konsekvenser för den väst-

europiska vänstern. På en och samma gång kom den att utgöra en pådrivande kraft i den inhemska klasskampen och framstå som ett främmande element i relation till den överväldigande delen av arbetarklassen och de folkliga massorna. Så var exempelvis fallet då det gällde förhållandet till arbetarrörelsens huvudsakliga organisationsformer, dess politiska strävanden och historiska traditioner. Effekten blev en isolering av vänstern och en allmän försvagning av hela arbetarklassens styrka.

Det som grundläggande sett fördjupade splittringen var de olikartade historiska förutsättningar som rådde i Sovjetunionen respektive i de västeuropeiska samhällena. Denna komplicerade problematik skall vi dock inte närmare beröra här, utan bara framhäva vissa aspekter på den politiska utvecklingen. I Sovjet resulterade den socialistiska revolutionen i en statsdirigerad industrialiseringsprocess, i vilken arbetarklassen visserligen erhöll ett antal viktiga sociala och ekonomiska förbättringar, men till priset av förlorade politiska rättigheter. I *Västeuropa* medförde det demokratiska genombrottet en större politiskt frihet för arbetarklassen, men inom ramen för en fortsatt kapitalistisk produktionsordning. I det efterblivna Ryssland ledde efterhand revolutionens seger till att arbetarklassen villkorslöst tvingades underkasta sig den nya revolutionära statens direktiv. I det utvecklade Västeuropa däremot ackompanjerades den uteblivna revolutionen av ett ökat politiskt manöverutrymme för arbetarklassen visavi den borgerliga staten, t ex i form av vidgad facklig och politisk organisationsfrihet.

Den ideologiska striden inom arbetarrörelsen under mellankrigstiden formade sig till en uppgörelse med den reformistiska praktik och kautskyanska teori som varit vägledande för Andra internationals politik, och den utspelade sig på tre plan. Den gällde *synen på kapitalismen, synen på socialismen och strategin för övergången från kapitalism till socialism*. Av dessa tre stridsfrågor var det utan tvivel det strategiska problemet som mest tydligt utgjorde vattendelaren mellan den revolutionära och reformistiska riktningen, men den var intimt kopplad till de båda andra frågeställningarna på ett sådant sätt, att den inte kan analyseras annat än i sammanhang med dem.

Medan socialdemokratin under mellankrigstiden i växande rad kom att betrakta kapitalismen som ett system, som utvecklades från anarki till en allt fastare organisation, betonade kommunisterna dess anarkiska drag. Såväl Rudolf Hilferding som Otto Bauer, två av mellankrigstidens mest betydande socialdemokratiska teoretiker, underströk att kapitalismen genomgick en utvecklingsfas där statsmakten i växande grad ingrep för att begränsa de anarkiska marknadsmekanismerna, liksom att tillväxten av karteller och monopol på liknande sätt organiserade kapitalismen till ett alltmer stabilt system. Socialdemokratin såg dessa tendenser som någonting i huvudsak positivt. De skulle underlätta socialismens genomförande — de var på sätt och vis den specifika form i vilken det socialistiska produktions sättet växte fram inom det kapitalistiska. Från den reformistiska sidan uppfattades således tendensen till organisation och statsinterventionism i det kapitalistiska systemet som en bekräftelse på den reformistiska vägens möjlighet att omforma kapitalismens marknadsmekanism och profitjakt till socialismens plansamhälle.

För kommunisterna framstod det omvänt. Kapitalismen var ett dödsmärkt system, som inte var mäktigt någon reorganisering annat än på massornas bekostnad eller genom blodiga erövringskrig. Doktrinen om den sönderfallande kapitalismen gjorde kommunisterna blinda för de faktiska förändringar som socialdemokratin såg klart. När de till yttermera visso lade den analysen av kapitalismen till grund för hela sin politik fick det förödande konsekvenser, men till dessa skall vi återkomma.

Märkligt nog fanns det en viss överensstämmelse mellan socialdemokratin och kommunistens föreställning om socialismen. Socialdemokratin välkomnade tendenserna till en fastare organisation inom det kapitalistiska systemet, därför att det överensstämde med deras bild av

socialismen som ett system, som framför allt skilde sig från kapitalismen genom planmässighet och rationalitet. Kommunisternas uppfattning av socialismen avvek inte nämnvärt från denna föreställning. Även de såg i socialismen ett samhälle vars mest utmärkande kännetecken var planmässigheten. För både socialdemokratin och kommunismen var dessutom kapitalismens avgörande svaghet just dess anarkiska marknad, men medan socialdemokratin trodde att det var möjligt att sanera och begränsa marknadens verkningar i samhällslivet, betraktade kommunisterna nästan varje inskränkning av marknadsanarkin som fullkomligt otänkbar inom ramen för en kapitalistisk produktionsordning. Det var givetvis denna grundhållning hos kommunisterna, som fick dem att förkasta varje fredlig övergång eller varje gradvis förbättring som rent illusionsmakeri. Mellan det kapitalistiska och socialistiska samhället, mellan dessa båda produktionsätt fanns ett svalg som bara kunde överbryggas genom att kapitalismen som system revolutionärt förintades.

### **Kritiken av reformismen**

Avgörande för den kommunistiska synen på reformismen var den leninska revolutionsteorin, som i sin kärna innebar att en övergång till socialistiska samhällsförhållanden var möjlig endast genom en aktiv politisk handling, varigenom den existerande borgerligt-kapitalistiska staten krossades och en ny proletär stat upprättades. Den ryska revolutionen uppfattades genomgående av den kommunistiska rörelsen som en bekräftelse på denna teorins allmänna giltighet. Det var också utifrån strategiska överväganden, baserade på Lenins principiella revolutionsteori, som den västeuropeiska socialdemokratin analyserades och bedömdes. Närmare bestämt följde den kritik som Komintern riktade mot reformismen två huvudlinjer, som svarade till två något olika varianter av den reformistiska strömningen.

*Den första typen* av invändningar vände sig mot reformismen som en strategisk plan för att genom gradvisa steg uppnå ett socialistiskt samhälle. I Kominterns teser och program angreps denna variant för att den helt enkelt var en omöjlig och oframkomlig väg till socialismen. Det skulle aldrig gå att gripa den centrala statsmakten genom ett gradvis övertagande av dess enskilda beståndsdelar. Statens repressiva kårer — dess armé och polis — skulle inte låta sig oskadliggöras fredligt och stegvis. Dessa institutioner måste i stället tillintetgöras i ett enda slag. I maktpolitiskt avseende var detta — statens krossande — arbetarklassens och arbetarrörelsens viktigaste uppgift. Den utgjorde nyckeln till socialismens seger.

*Den andra typen* av invändningar riktade sig mot reformismen som en föreställning om att det inom ramen för det kapitalistiska systemet skulle vara möjligt att successivt emancipera arbetarklassen. Också denna position förkastades som en logisk orimlighet. Kapitalismen var ett system som uttömt sina expansiva resurser. I sin bok "Imperialismen som kapitalismens högsta stadium", utkommen under kriget, hade Lenin slagit fast att kapitalismen befann sig i ett rutnande, parasitärt skede ur vilket den inte skulle kunna resa sig. Världskriget och det koloniala rofferiet sågs av Komintern som entydiga bekräftelser på att kapitalismen var dödsmärkt. Givetvis var det otänkbart att ett sådant system skulle kunna skänka arbetarklassen några varaktiga förbättringar. I stället slog Komintern 1921 fast med proklamatorisk klarhet:

De kommunistiska partiernas hela agitation och propaganda, hela deras arbete måste vara uppfyllt av medvetandet om att en varaktig förbättring av proletariatets läge är omöjligt på kapitalismens grundval ... kapitalismen är ej i stånd att ens säkra arbetarna den mätte slavens existens.<sup>1</sup>

Men Komintern fördömde reformismen och socialdemokratin också på det rent politiska planet. Man hävdade att reformismen måste leda till svek och förräderi gentemot arbetarklassens fundamentala intressen. På grund av sina illusoriska föreställningar om makten och den kapitalistiska statens karaktär, så skulle reformisterna, i varje tillspetsat klasskampsläge, svika den centrala strategiska uppgiften, nämligen att mobilisera arbetarklassen till en frontal

<sup>1</sup> *Teser om taktiken* i Röda Häften nr 3-4, s. 22, Halmstad 1970. En annan version i [Kominterns tredje kongress](#).

kamp mot maktens verkliga centrum. Reformismen betraktades därför som en nederlagslinje som verkade demoraliserande på arbetarklassen. Den tyska socialdemokratins agerande vid krigsutbrottet och under novemberrevolutionen 1918, liksom de ryska bolsjevikernas politik under oktoberrevolutionen, sågs som tydliga vittnesbörd om reformismens inneboende svekfullhet.

Den politiskt-taktiska linjen gentemot socialdemokratien kom därför att koncentrera sig till följande allmänna linjer.

*I första hand* blev det nödvändigt att avslöja reformismens egentliga karaktär som en teoretiskt felaktig och förvrängd marxism, och som en strategiskt oframkomlig väg både till socialismen och till varaktiga förbättringar av arbetarklassens läge under kapitalismen.

*I andra hand* måste reformismen som tendens och attityd utplånas inom den kommunistiska rörelsens egna led för att bevara dess kampberedskap, när den väl ställdes på prov i kommande revolutionära strider.

*I tredje hand* måste reformismen krossas organisatoriskt eftersom den stod mellan proletariatet och dess historiska mål, förverkligandet av socialismens samhälle.

Dessa tre ovan nämnda huvudlinjer dominerade Kommunistiska internationalen under hela tjugotalet och det tidiga trettioalet. Periodvis slog de igenom på ett sätt som kan vara ganska svårgenomskådligt. Det beror på att det rent taktiska läget för den kommunistiska rörelsen undergick stora förändringar, vilket framtvängde snabba omDispositioner i politiskt och organisatoriskt hänseende. Det är emellertid möjligt att urskilja tre markanta faser i den internationella kommunismens utveckling under tjugotalet. *Den första* sträcker sig i tiden från 1919-1921 och präglas av den direkta kampen för ett revolutionärt maktövertagande i de krigshärjade kapitalistiska länderna. *Den andra* omfattar perioden 1921-28 och karaktäriseras av den s k enhetsfrontspolitiken. *Den tredje* fasen, från 1929-34, brukar benämnas ultravänsterperioden på grund av sin principiellt oförsonliga hållning gentemot socialdemokratien. I det följande skall vi kortfattat försöka att mera precist ange hur Komintern försökte omsätta det strategiska perspektivet under tjugotalet och det tidiga trettioalet, dock utan att fördjupa oss i enskilda detaljer.

### ***Kampen för ett revolutionärt maktövertagande 1919-1921***

Redan Kommunistiska internationalens bildande var ett uttryck för bedömningen att den situation, som uppstod i en rad västeuropeiska länder i samband med krigsslutet, var mogen för direkt revolutionär aktion. Som vi sagt i det föregående tillspetsades klasskampen dramatiskt i Tyskland, Finland och Ungern, och ledde i flera fall till öppet klasskrig och t o m temporära segrar för den revolutionära sidan. Mot denna bakgrund lanserade Komintern en politik som direkt siktade mot gripandet av makten. På det organisatoriska planet innebar den linjen först och främst att man sökte förmå den västeuropeiska arbetarradikalismen att bryta sig ur de reformistiska organisationerna. Bildandet av ett världsparti och av nationella kommunistiska sektioner var därför ett försök att skapa själva förutsättningarna för att mobilisera arbetarklassen till en revolutionär kamp om makten. De bakslag som den revolutionära vänstern led redan under inledningsfasen till denna period, uppfattades av Lenin och av de ryska bolsjevikerna som ett resultat dels av alltför dålig organisatorisk beredskap, dels av en teoretisk och politisk oklarhet. Nederlagen i Tyskland, Ungern och Finland togs därför som utgångspunkt för en organisatorisk åtströmning inom världspartiet. I de s k 21 teserna — som utgjorde villkoren för anslutning till Komintern — preciserades en politisk plattform för de kommunistiska partiernas fortsatta kamp.<sup>2</sup> Samtidigt innebar emellertid de 21 teserna en uppgörelse med den s k centrumriktningen inom arbetarrörelsen. Denna strömning utgjordes

<sup>2</sup> Se ”Villkoren för anslutning till Kommunistiska Internationalen” i [Kominterns andra kongress](#) – Red

huvudsakligen av arbetarradikalismens pacifistiska eller vänstersocialistiska grupperingar, som under kriget hade drivits till ett markerat avståndstagande från den dominerande högerreformismen.

Brytningen med centerlinjen liksom den mer överordnade kampen mot den reformistiska socialdemokratin hade ett bestämt motiv. I det revolutionära läge som härskade i Västeuropa, skulle endast hängivna och kampberedda organisationer duga för att gripa makten. Det var nödvändigt att rensa ut all tvehägsenhet ur de kommunistiska organisationerna om dessa skulle lyckas att mobilisera arbetarklassen till en slutgiltig strid om makten. Samtidigt innebar emellertid antagandet av de 21 teserna att basen för de kommunistiska partierna beskars, genom att de oundvikligen i en rad länder ledde till att stora vänstergrupper avspjälkades från partierna. Därigenom försvagades i realiteten de kommunistiska organisationernas slagkraft och polariseringen inom arbetarrörelsen förstärktes.

### **Enhetsfronttaktiken**

Den andra fasen i Kominterns utveckling hade sin bakgrund i två tätt sammanvävda händelseförlopp. Å ena sidan stabiliseringen av det politiska läget i den kapitalistiska världen, som blev alltmer påtaglig under 20-talets första år (i synnerhet efter det andra nederlaget i Tyskland i mars 1921). Å andra sidan de inre problemen i det ryska partiet och i det ryska samhället — problem, som var direkt formade av svårigheterna att förverkliga socialistiska förändringar i det ekonomiskt efterblivna Sovjetunionen och som förvärrades av landets internationella isolering. Den förändrade situationen tvingade Kom-intern att ställa om perspektivet och ge kampen en mera långsiktig inriktning. Enhetsfronten proklamerades som en taktisk omDispositionering i en period mellan två revolutionära vågor. Under denna svacka i klasskampskonjunkturen såg Komintern sin huvuduppgift i att försvara de framgångar, som arbetarklassen nått under de revolutionära kraftmätningarna. För att lyckas med denna defensiva uppgift bedömde man det som nödvändigt med en samverkan inom arbetarrörelsen och tillfällig aktionsenhet mellan reformistiska och revolutionära tendenser.

Enhetsfronten proklamerades således som en samverkanspolitik, framtvungad av en ny och defensiv situation i den kapitalistiska världen. I realiteten blev den emellertid aldrig tillämpad i denna form. Efter en kort tid av oklarhet och förvirring i de nationella sektioner, som fram till dess sett sitt främsta existensberättigande i den kompromisslösa kampen mot de ”socialchauvinistiska förrädarna”, gavs enhetsfronten en ny och mer exakt formulering. Det nya innehållet i enhetsfrontspolitiken preciserades som en *enhetsfront underifrån*, dvs som en aktionsenhet, inte mellan organisationer inom arbetarrörelsen, utan endast som en enhet mellan reformistiska arbetare och kommunistiska, kring begränsade konkreta mål.

Enhetsfronten underifrån utgick liksom Kominterns taktik under hela perioden från förutsättningen, att inga varaktiga förbättringar skulle vara möjliga i den döende kapitalismen. Kampen för begränsade krav skulle således i detta skede vara potentiellt revolutionär, genom att den inte kunde tillfredsställas av det kapitalistiska borgerskapet. Sådana krav skulle dessutom lättare mobilisera arbetarklassen därför att de anknöt till problem som dagligdags plågade den. Till yttermera visso skulle de ha den fördelen att de exponerade socialdemokratins ”svекfulla natur”.

Enhetsfronten var emellertid inte enbart eller alltigenom bestämd av situationen i väst och av förhållandet till reformismen. Den var i hög grad föranledd av och anpassad till de stora inre svårigheter som den nya sovjetstaten brottades med. Den socialistiska offensiv som krigskommunismen 1918-20 inneburit kunde inte fullföljas efter inbördeskrigets slut. Bondeklassens solidaritet hade ställts på hårda prov. Industrin och städerna låg i ruiner. Detta läge krävde andrum och temporär reträtt om böndernas stöd skulle kunna bibehållas och den nödvändiga industriella uppbyggnaden genomföras. Den nya ekonomiska politiken (NEP)

som proklamerades 1921 var på samma sätt som enhetsfronten länkad till den revolutionära rörelsens allmänt defensiva belägenhet.

Industrialiseringens takt och omfattning i det efterblivna Ryssland blev emellertid snabbt ett problem, som splittrade det ryska bolsjevikpartiet i bittra fraktionskamper. För Trotskij och hans anhängare kunde NEP liksom den internationella defensiven bara bli ett kortvarigt mellanspel. Om Ryssland som revolutionärt basområde skulle kunna överleva så måste det bryta sin internationella isolering, och få stöd från socialistiska revolutioner i de avancerade västliga industriländerna. För majoritetsriktningen inom det ryska partiet framstod, omvänt, en långsam och mer återhållsam industrialisering som själva betingelsen för sovjetstatens fortbestånd. Konfrontationen mellan dessa båda linjer omkring såväl den nationella som internationella politiken ledde 1924 till nya splittringar inom Komintern.

Snart sagt varje sektion av Internationalen utsattes för hårda organisatoriska ingrepp. Den stramare disciplinen som denna och följande s k bolsjeviseringskampanjer genomförde, ledde till att de nationella sektionernas självständighet stympades och att det ryska partiet allt klarare intog en dominerande särställning. I kraft av sin framgångsrika revolution kunde sovjetpartiet hävda sina erfarenheter och sina bedömningar gentemot övriga partier inom världsorganisationen — också när det gällde dessa partiers nationella politik och inre situation. De andra partierna kunde å sin sida knappast göra anspråk på erfarenheter eller insikter, som var relevanta för det socialistiska uppbyggets problem i Sovjetunionen. Därmed grundlades mellan det ryska partiet och de övriga en klyfta, som gällde både teoretisk och politisk kompetens.

### ***Ultravänsterperioden***

Om enhetsfronten sålunda innebar ett försök att föra en taktiskt smidigare politik i ett defensivt skede, så medförde den s k ultravänsterperioden (1928-34) en återgång till en revolutionärt marxistisk principlinje. Kritiken av reformismen skärptes och de socialdemokratiska partierna utpekades direkt som fascismens och reaktionens bundsförvanter. Enhetsfrontens fläckvila samarbete med socialdemokratin bannlystes som högeravvikelse och som överordnad linje i den politiska kampen ställdes parollen ”klass mot klass”.

Inom de kommunistiska partierna föranledde den politiska svängningen en rad organisatoriska uppgörelser, som alla följde mönstret från den ryska inre partistriden mellan Bucharin-anhängare och stalinister. De flesta europeiska partier undgick inte att splittras — ofta med allvarlig och långvarig försvagning som följd.

Det är viktigt att poängtera, att den kraftiga förskjutningen i Kominterns yttre politiska och taktiska hållning inte bottnade i någon teoretisk omvärdering. Snarare tvärtom. Det var fortsatt föreställningen om en döende och ruttnande kapitalism, som vägledde de strategiska bedömningarna bakom kursändringen.

Den politiska linjens snabba revidering hade i stället sin grund i två samverkande omständigheter. För det första ansåg Komintern att världskapitalismen var på väg mot ett sammanbrott. Den kommande kapitalistiska krisen skulle endast kunna övervinnas genom ett imperialistiskt anfallskrig mot Sovjetunionen. Alla andra expansionsmöjligheter för den internationella kapitalismen var stängda. Koloniernas resurser och marknader var uttömda. Exploateringen inom de kapitalistiska länderna hade nått en yttersta gräns. Kriget mot det socialistiska Sovjet var sett från denna synpunkt det enda återstående alternativet för den krisdrabbade kapitalism, som för sin livskrafts skull var nödd att expandera. Det kommande kriget var således ofrånkomligt.

De reaktionära tendenserna och framför allt den fascistiska frammarschen i Västeuropa tolkades som en bekräftelse på denna prognos för kapitalismen. Den förberedde sig för ett avgörande slag mot socialismens basområde för att en gång för alla utplåna det hotfulla

alternativet. I detta läge ställdes försvaret för sovjetstaten som den viktigaste uppgiften för hela den kommunistiska rörelsens politik. Den accelererade skärpningen av den internationella politikens motsättningar kunde enligt Kominterns fundamentala synsätt bara leda till, att de socialdemokratiska partierna tvingades till ett öppet val mellan det imperialistiska lägret och den socialistiska revolutionens krafter. När situationen bragtes till sin spets, så var det heller ingen tvekan att socialdemokratin inför ett sådant ödesval skulle sälla sig till den kapitalistiska reaktionens läger. Den analysen var som vi tidigare poängterat helt konsistent med den leninska uppfattningen av reformismen som en nederlags-linje, en slags femte kolonn inom arbetarrörelsen. Sett ur detta perspektiv saknade följaktligen inte det kommunistiska slagordet om socialdemokratin som fascismens vänstra flygel en viss inre — om än absurd — logik.

Det kan heller inte råda något tvivel om att Komintern och det ryska partiet verkligen uppfattade det internationella läget i dessa rätt fyrkantiga kategorier. Inte desto mindre var lägesbedömningen lindrigt sagt katastrofal för arbetarrörelsens motståndskraft mot den växande politiska reaktionen på den europeiska kontinenten.

För det andra: den extremt skarpa formuleringen av kommunisternas politik under ultravänsterepoken var emellertid också i hög grad orsakad av den häftiga tillspetsning som Sovjets inre svårigheter genomgick under det slutande 20-talet. Den NEP-politik, som sedan krisen 1921 hade väglett det ryska moderniserings- och industrialiseringsexperimentet stötte då in i nya och allvarliga problem. Försöken att sammansvetsa arbetar-bondealliansen — den ryska revolutionens motor kring ett ekonomiskt program för att successivt slussa jordbruksöverskottet till industrin tycktes ha löpt in i en återvändsgränd. Motståndet mot den statliga prispolitiken på lantbruksprodukter resulterade slutligen i en direkt leveransvägran från böndernas sida. Hela revolutionens överlevnad och framtidsperspektiv föreföll därmed hotat.

Inför dessa utsikter övergav Stalinfraktionen den försiktiga NEP-politiken till förmån för en snabb och kompromisslös tvångskollektivisering, som en väg att nå kontroll över det nödvändiga jordbruksöverskottet. Det var också den linjen som efter våldsamma inre partistrider segrade i Sovjet. Den stalinistiska linjens blodiga uppgörelse med bondeklassen avskar slutgiltigt regimen från dess ursprungliga revolutionära bas. Den allianspolitik som möjliggjort och väglett oktoberrevolutionen lades genom kollektiviseringen i ruiner. Den fortsatta moderniseringspolitiken genomfördes med hjälp av en järnhård statlig tvångspolitik, där såväl arbetarklass som bondeklass underkastades en kontroll och regleringspolitik, som utestängde dem från allt väsentligt inflytande över ekonomins planering och statens affärer, men där partiets professionella och alltmer byråkratiserade kader utgjorde den enda verkliga politiska kraften. Därmed kan det sägas att Rosa Luxemburgs dystra men skarpsinniga profetia om bolsjevismen som en senkommen parallell till den borgerliga revolutionens upplysta elitism gått i uppfyllelse.

För den internationella kommunistiska rörelsen betydde ultravänsterperioden politisk tillbakagång och isolering. De inre striderna i det ryska partiet fick som följd vittgående utrensningar inom världsrörelsens alla sektioner. Den opposition som letts och artikulerats av Bucharin spårades med paranoid nitiskhet inom hela världspartiet. Dess anhängare, verkliga eller förmenta, uteslöts. Därigenom infördes mera slutgiltigt samma tvångs- och dirigeringspolitik inom den internationella organisationen, som den stalinistiska fraktionen genomtrufat nationellt. Samtidigt betydde den plötsliga omsvängningen att en rad betydande vinster under enhetsfrontens period i ett enda slag omintetgjordes.

Ultravänsterperioden skärpte den leninistiska politikens grundsatser till dess yttersta konsekvenser. Tesen om den parasitära kapitalismen togs till intäkt för att den fascistiska reaktionen — om den överhuvudtaget kunde erövra makten — endast kunde bli ett kortvarigt mellanspel. En fascistisk regim måste ovillkorligen bli snärjd i den krisdrabbade kapitalismens nät av

motsägelser, och skulle därför i maktställning bli avslöjad och berövad det folkliga stöd den eventuellt kunde uppnå genom sin hänsynslösa och hämningslösa propaganda.

Utifrån en argumentering av liknande typ kapades också alla förbindelser med socialdemokratin. Dess väg ansågs som utstakad fram emot ett nytt förräderi. Grundvalen för den kommunistiska politiken måste mot bakgrunden av detta bli en oförsonlig kampanj mot varje slag av reformistiskt illusionsmakeri. Tveksamhet och vacklan på dessa punkter kunde bara ställa de kommunistiska krafterna oförberedda i handlingens ögonblick — den situation då det nödortförtigt sammanfogade kapitalistiska systemet bröt samman i en ny revolutionär kris.

Med samma motiveringar skärptes inom den internationella kommunistiska rörelsen både disciplinen, centraliseringen och den sovjetiska auktoriteten. Bolsjeviseringskampanjerna sammansvetsade de kommunistiska partierna inåt, men förlamade dem utåt. De blev en femte kolonn, som opererade utan allierade i ett fullständigt fientligt område. Under hela ultravänsterperioden marginaliserades helt följdriktigt också det kommunistiska inflytandet och de nationella partierna förvandlades — åtminstone i flertalet länder — till obetydliga vegetativa, men doktrinärt obefläckade sekter.

## **Folkfronten**

Det säger sig nästan självt att en sådan politisk praxis inte i längden kunde bli uthärdlig. Anhopningen av bakslag tvingade efter hand fram en kursändring. Weimarrepublikens sammanbrott genom det nazistiska maktövertagandet och det åtföljande förkrossande nederlaget för hela den tyska arbetarrörelsen — inte minst dess kommunistiska del — krävde ofrånkomligen en ny politik och taktik. Under hela 1934 banade sig också denna nya taktik väg inom rörelsen och den konfirmerades officiellt vid Kominterns 7:e kongress år 1935.

Folkfrontspolitiken var varken mer eller mindre än ett erkännande av hela det tidigare decenniets misslyckande. Den omvärderade i det närmaste varje väsentlig punkt i det kommunistiska handlingsprogrammet, dock utan att anfäkta denna misslyckade politiks strategiska förutsättningar — teorin om kapitalismen, som parasitär och den borgerliga demokratin som skenbar.

Folkfronten ställde kampen mot fascismen och värnandet om den borgerliga demokratin som sina överordnade mål. Kommunisterna förklarade sig beredda till samarbete inte bara med den övriga arbetarrörelsen, utan med alla progressiva krafter, också med den liberala och konservativa borgerligheten så länge denna stod fast på en demokratisk grundsyn. Som skäl för denna demonstrativa helomvändning anfördes ett taktiskt argument — den borgerliga demokratin var värdefull, helt enkelt därför att den gav bättre kampbetingelser för den kämpande arbetarklassen. Målet för kampen var emellertid fortfarande det revolutionära maktövertagandet och etablerandet av proletariats diktatur. Folkfrontens idé omformulerade sålunda endast den tidigare strategin i den meningen att den införde ett mellanled i kampen för slutmålet. Den socialistiska revolutionen kunde under rådande konjunkturer inte omedelbart ställas som kampens mål. I första hand måste politiken inrikta sig på att restaurera eller stabilisera demokratin som ett nödvändigt stadium på vägen mot slutmålet.

Den öppning som folkfronten skapade misslyckades visserligen att fylla sina omedelbara uppgifter. Det fascistiska hotet, liksom det befarade kriget, kunde inte förhindras. Arbetarklassens splittring och dess allmänna ställning i politiskt och organisatoriskt avseende hade under 20-talet och början av 30-talet försvagats i sådan grad, att frontpolitiken under 30-talets sista år inte förmådde reparera skadorna. Det är emellertid klart att folkfronten medförde högst betydande framgångar för vissa västeuropeiska partier. Försvaret för demokratin fri- och rättigheter innebar — även om det fördes med reservationer — att kommunistpartierna på nytt kunde knyta an till den breda folkliga strömningen i Västeuropas industrialiserade samhällen. Ännu större betydelse fick krigsåren, då kommunisterna kunde bli en ledande kraft i den

antifascistiska motståndskampen. Det är också helt följdriktigt från denna period i rörelsens historia som de stora masspartierna i t ex Italien och Frankrike daterar sin födelse.

Samtidigt måste emellertid svagheterna i folkfrontspolitiken framhållas. Oförmågan hos den internationella kommunismen till en konsekvent och djupgående självprövning av sina teoretiska utgångspunkter kommer också tydligt till synes under denna framgångsrika period. Skillnaden mellan teori och praktik fick alltmer karaktären av ett slags dubbeltänkande av Orwellskt märke. De demokratiska friheter som ställdes som huvudparoll för den kommunistiska kampen kopplades aldrig till föreställningen om socialismen. I detta hänseende sågs de även i fortsättningen som antingen överflödiga eller oförenliga med socialismen. Därmed var i själva verket hela problemet med att förbinda den omedelbara dagspolitiken med mera långsiktiga samhällsförändrande krav olöst, för att inte säga olösbart.

På samma sätt förhöll det sig med den reformkamp som folkfronten drev. Kampen för små förbättringar och gradvisa framsteg kunde inte förenas med doktrinen om den parasitära och döende kapitalismen. Under tidigare perioder hade den övertygelsen utgjort själva hörnspelaren i kommunismens kritik av reformismen och i dess taktik för att avslöja dess ”svekfulla natur”. Trots detta blev inte den radikala omsvängningen i Kominterns taktik föremål för några teoretiska överväganden om kapitalismens läge och framtidsperspektiv eller rörande den borgerliga demokratins karaktär. På dessa och många andra områden betydde folkfronten fullbordandet av en klyvning mellan teori och praktik, som skapade en växande politisk inkonsistens i rörelsens agerande och som till sist under efterkrigstiden på ett ödesdigert sätt underminerade hela dess trovärdighet.

## Kommentarer

Tio år innan artikeln ovan publicerade tidskriften *Zenit* (18/1970) Arvidsson/Berntsons artikel [Kommunistiska Internationalen](#). Det finns stora likheter mellan de två artiklarna, men också viktiga skillnader. Det kan vara lärorikt att läsa båda artiklarna och jämföra dem.

I den nya artikeln är författarna kritiska till Lenin och leninismen, liksom till stalinismen. I *Zenit* var de däremot stort sett okritiska till Lenin och leninismen och även kritiken av Komintern under stalinismen var ganska försiktig.

Denna viktiga perspektivförskjutning beror på att Arvidsson/Berntson har ändrat uppfattning om den kommunistiska rörelsen: 1970 var grundinställningen positiv – de hade kritiska synpunkter, men huvudsidan var positiv (vilket också yttrade sig att de i *Zenit* kritiserade trotskismen med stalinistiska argument). Nu är de däremot kritiska till den kommunistiska rörelsen som sådan, inte bara mot stalinismen. Detta motiverar de främst med att de anser att bolsjevikerna, med Lenin i spetsen, undervärderade demokratins betydelse, vilket ledde fram till den blodiga stalinistiska diktaturen.

Dessa frågor ska vi dock inte orda mer om här – det finns mycket skrivet om dem. Vi ska bara peka på några problem som gäller författarnas analys av Kommunistiska internationalen.

För det första verkar de tro att Stalin & Co hela tiden verkade för att via Komintern få till stånd kommunistiska revolutioner, vilket är ytterst tveksamt. Redan under andra hälften av 1920-talet (generalstrejken 1926 i Storbritannien och i den kinesiska revolutionen) förde man en politik som gick ut på ”fredlig samexistens” med kapitalismen och med det som riktpunkt sökte de allianser med icke revolutionära krafter (reformistiska fackföreningspampar i England och det borgerliga Guomindang i Kina), vilket ledde till stora bakslag för den kommunistiska rörelsen<sup>3</sup>. Komintern kom att alltmer användas som ett verktyg i Sovjet-

<sup>3</sup> När det gäller exemplet Kina, se Harold Isaacs klassiska [Den kinesiska revolutionens tragedi](#).

unionens utrikespolitik.<sup>4</sup>

Det kan verka som att man förde en revolutionär politik under åren 1928-34 (ultravänsterperioden), men den var bara revolutionär i ord. Den gick ut på att bekämpa socialdemokratin, inte mobilisera massorna till revolutionär handling – för det skulle det ha behövts en helt annan politik.<sup>5</sup>

Arvidsson/Berntson inser att ultravänsterpolitiken var en katastrof, och menar att den följande folkfrontspolitiken, som innebar försvar av den borgerliga demokratin mot fascismen, i det stora hela var korrekt. Men samtidigt konstaterar de att ”Det fascistiska hotet, liksom det befärade kriget, kunde inte förhindras”, dvs de inser att folkfrontspolitiken misslyckades med sin uttalade målsättning. Logiskt borde väl detta ses ett bevis på att politiken var felaktig, inte att den var riktig.

Hur kommer författarna fram till sin slutsats? Jo, de tror att det inte fanns någon alternativ politik som hade kunnat lyckas bättre, dvs att nederlaget var mer eller mindre givet på förhand. Vi håller inte med om det.

När folkfrontspolitiken introducerades, emottogs den entusiastiskt av arbetarklassen, och det resulterade i ett stort uppsving för arbetarkampen och att folkfrontsregeringar kom till makten i både Frankrike och Spanien.

Att de arbetande massorna reagerade på det sättet berodde på att de såg folkfrontspolitiken som ett sätt att ena alla arbetare, oavsett politisk tillhörighet, något som var mycket välkommet efter den splittring som under de föregående åren förhärskat i arbetarleden och som bl a lett till att nazismen segrade i Tyskland. Nu kunde man gemensamt ta upp striden för sina klassintressen. Och det gjorde man också med stor kraft.

Problemet med folkfronten var dock att den förutsatte en allians med borgerliga partier och om man ville bevara denna allians, då måste man hålla tillbaka arbetarkampen, liksom socialiseringsförslag av olika slag, eftersom sådant hotade att spräcka alliansen (borgarna kunde ju inte gå med något som hotade deras grundläggande intressen). Följaktligen måste arbetarledarna – om de ville bevara folkfronten – konfrontera massorna som kämpade för radikala förändringar. Den franske kommunistledaren Thorez' klassiska uttalande i juni 1936: ”Man måste kunna avsluta en strejk” illustrerar detta kommunisternas dilemma. Resultatet blev att arbetarmassorna demoraliserades.<sup>6</sup> Därmed avtog också de borgerliga partierna intresse av att upprätthålla folkfronten – man behövde inte längre folkfronten för att hålla arbetarna i schack och då var det bättre med rena borgerliga regeringar, som kunde föra en borgerlig politik utan att ta hänsyn till krav från arbetarpartierna.

Därför var det inte särskilt förvånande att folkfrontsregeringen i Frankrike sprack och landet fick en vanlig borgerlig regering. Hur det gick sedan när kriget väl bröt ut vet väl de flesta.<sup>7</sup>

I Spanien blev resultatet ännu värre. Sedan folkfronten vunnit de allmänna valen och bildat regering, inledde militären ett väpnat uppror och inbördeskrig började. Militärkuppen medförde i sin tur att de arbetande massorna radikaliserades ytterligare, och de slog ned upprорот i alla större städer där det fanns många arbetare och tog över företagen och kollektiviserade jorden. Detta stred mot folkfrontens idé och därför började kommunisterna konsekvent att

<sup>4</sup> Om Komintern och Moskvas utrikespolitik, se kapitel 5 i [Ryssland efter Stalin. Del 1 – Bokslut över en era](#) av Isaac Deutscher.

<sup>5</sup> För en grundlig redogörelse för och analys av denna period, se [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#) av Pierre Broué. Det mest katastrofala resultatet av denna politik var nazismens maktövertagande i Tyskland, se [Kominterns linje i Tyskland 1928-34](#) av Martin Fahlgren. Trotskij förde en energisk kamp för att påvisa det självmordsaktiga i Kominterns politik och få arbetarrörelsen att bemöta den framväxande fascismen på ett vettigt sätt, se [Kampen mot nazismen i Tyskland](#).

<sup>6</sup> [Kommunistiska Internationalen 1933-1938. Folkfrontspolitiken](#) av Pierre Broué

<sup>7</sup> Se [Om 30-talets folkfrontspolitik](#) av P Camillier, som speciellt behandlar franska folkfronten.

försöka rulla tillbaka den sociala revolutionen, genom att återföra företag till de gamla ägarna, upplösa kollektivjordbruk osv. Och detta kunde inte åstadkommas utan hårda sammanstötningar mellan de revolutionära massorna och de anti-revolutionära krafterna, med kommunisterna i spetsen. På så sätt splittrades och demoraliserades massorna och Franco & Co segrade. Spanska inbördeskriget är en utomordentligt sorglig historia, som finns väldokumenterad på marxistarkivet.<sup>8</sup>

Arvidsson/Berntson blundar i stort sett för dessa problem. De inser att folkfrontspolitiken inte löste ”problemet med att förbinda den omedelbara dagspolitiken med mera långsiktiga samhällsförändrande krav”, men eftersom de inte kan förstå sig något alternativ, så måste de ge upp.

För Stalin & Co ingick folkfrontspolitiken i en strategi som syftade till få till stånd en allians mellan sovjetunionen och västmakterna mot Hitler-Tyskland. Genom att folkfrontspolitiken inte syftade till att mobilisera arbetarmassorna till kamp mot kapitalismen, utan bara försvara den borgerliga demokratin, hoppades Moskva att de borgerliga demokratierna (främst England och Frankrike) skulle kunna fås till sluta en anti-fascistisk allians med Sovjet. Bakslagen för folkfrontspolitiken innebar att förutsättningarna för att bilda en sådan internationell antifascistisk allians försämrades och till slut gick upp i rök.

När detta stod klart, slöt Moskva i stället en icke-angreppspakt med Berlin hösten 1939, den s k Molotov-Ribbentrop-pakten, vilken blev startskott för Andra världskriget.

Det är anmärkningsvärt att Arvidsson/Berntson inte närmare försöker diskutera vad som ledde fram till detta. De säger heller inget om de följder som Molotov-Ribbentrop-pakten fick för den kommunistiska rörelsen.<sup>9</sup> Och de slutför inte ens Komintern-historiken – Komintern upplöstes 1943, dvs mitt under världskriget.<sup>10</sup>

I stället så konstaterar de bara att kommunisterna under världskrigets slutskede ”kunde bli en ledande kraft i den antifascistiska motståndskampen”, vilket medförde att de stärktes avsevärt, särskilt i Frankrike och Italien. Till detta bidrog givetvis också den prestige som Sovjetunionen fick genom dess segerrika militära kamp mot Nazityskland.

Det Kalla kriget skulle dock medföra att kommunistpartierna på nytt förpassades till skamvrån och trängdes tillbaka. Och Sovjetunionen skulle åter vidta åtgärder för att få bättre kontroll över den internationella kommunistiska rörelsen. Bildandet av *Kominform* i september 1947 var ett uttryck för detta.

Martin F

<sup>8</sup> För en relativt kortfattad redogörelse, se [Den olägliga revolutionen \(Spanien 1936-1939\)](#), av Fernando Claudín (som var ledande kommunist under inbördeskriget). Läsvärd är också [Den spanska revolutionen \(1931-1939\)](#) av Pierre Broué. Om den avstalinisterna organiserade repressionen mot revolutionära krafter, se [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#) av Burnett Bolloten.

<sup>9</sup> Se [Molotov-Ribbentrop-pakten](#) av Anders Hagström, [Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskrigets första år](#) av Yvonne Hirdman och [Brittiska kommunistpartiet och Molotov-Ribbentrop-pakten](#) av Roger Moorhouse.

<sup>10</sup> Se [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#) och [Dödsbudet. Upplösningen av Komintern](#) av Pierre Broué, samt [Upplösningen av Komintern – ur Moskvas och de svenska kommunisternas synvinkel](#) av M Fahlgren (red).